

Agnieszka Miczkowska

Problematyka przestępczości zorganizowanej

1. Geneza przestępczości zorganizowanej

Początki zorganizowanej przestępczości sięgają, zgodnie ze źródłami historycznymi, początku XIX w. Zjawisko to swoje korzenie znajduje w południowych Włoszech, dokładnie w Sycylii, gdzie narodził się swoisty światowy wzorzec przestępczości zorganizowanej – *mafia*, będąca w opinii publicznej najdoskonalszą, a w ocenie doktryny prawniczej pierwotną formą działalności przestępczej. Istnieją jednak źródła, według których początku kształtowania się struktur dzisiejszej zorganizowanej przestępczości szukać należy XIII wieku³²⁸. Te pierwotne formy miały za zadanie ochronę ludności feudalnej Europy przed atakami i nadżyciami obcych wojsk, a także przed powszechnie grasującymi wówczas (głównie w południowej Francji i Niemczech) tzw. Raubritterami³²⁹), którzy napadali na miejscową ludność, palili domy, kradli cały dorobek życia. Formą obrony przed „upadłymi” rycerzami miały być zrzeczenia, łączące siły napadanych. Gromadzono wówczas broń, atakowano rycerzy–rozbójników, w znacznej liczbie przypadków zabijano napastników. Wskazuje się na nie jako na początek kształtowania zorganizowanych grup przestępczych, ponieważ przypominają one późniejsze mafie – z jednej strony dokonywały działań zabronionych przez prawo, ale z drugiej strony tak naprawdę nie były zwalczane przez władze. Ówczesna władza okresu rozdrobnienia feudalnego była zbyt słaba, by skupiać się na ściganiu Raubritterów. Ci z kolei ukrywali się, przede wszystkim na terenach górzystych, co znacznie utrudniało działania zmierzające do ich wykrycia. Organizacje powoływane do obrony przed nimi były więc formą samopomocy, stanowiącą wyraz jedności społeczeństwa³³⁰. W istocie władzy nie zależało na ich zwalczaniu, skoro wyreęczały ją w ściganiu i zwalczaniu rycerzy–rabusiów, łagodząc w ten sposób nastroje społeczne. E. Pływaczewski

---

³²⁸ E. Pływaczewski, *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie w Europie Zachodniej (ze szczególnym uwzględnieniem Republiki Federalnej Niemiec)*, Warszawa 1992, s. 10.

³²⁹ Z niemieckiego: *der Ritter* – „rycerz”, *der Raub* – „rabunek”.

³³⁰ K. Mońko, *Rycerze–rabusie w XIV i XV wieku*, wyd. Petrus 2009; Z. Rau, *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, Kraków 2002, s. 32.

sugeruje nawet, że wskutek dalszej ewolucji właśnie te pierwotne organizacje doprowadziły do powstania mafii na Sycylii³³¹. Brak jednak w piśmiennictwie jednoznacznego określenia Raubritterów jako zorganizowanych grup przestępczych. Można by się jednak zastanowić, czy faktycznie również oni nie byli taką pierwotną grupą przestępczą. Nierzadko bowiem Raubritterzy działali wspólnie, w porozumieniu atakując ludność, stosując powszechnie przemoc, a wszystko zmierzało do celu zdobycia zysku i posłuchu wśród napadanych.

Rodowód pojęcia „mafia” ciągle budzi w piśmiennictwie wiele wątpliwości i sporów. G. Gellert, badający zjawisko mafii, wskazuje, że geneza pojęcia jest niewyjaśniona³³². Dla zawężenia kręgu poszukiwanych znaczeń należałoby niewątpliwie przyjąć, że pojęcie to wywodzi się od jakiegoś określenia, używanego we Włoszech, ale nawet takie założenie stwarza szereg problemów. Słowo „mafia” może bowiem pochodzić od słów: *maafir* (nazwisko dynastii arabskiej panującej w Palermo), *mahias* (bezczelne zachowanie), *maha* (kamieniołomy, będące schronieniem tzw. banitów, czyli osób ściganych przez prawo)³³³, *muafah* (obrona, bezpieczeństwo), *marfa* (kryjówka, tajemnica), a nawet od pierwszych słów zdań, tj.: *Morte Alla Francia, Italia anela* („Śmierć Francuzom, odetchnij Italio” – słowa wypowiedziane w trakcie masakry Francuzów znanej jako „sycylijskie nieszpory”) oraz *Mazzini autorizza furti, incendi ed avvelenamenti* („Mazzini pozwala kraść, podpalać i truć”, które miał wypowiedzieć Garibaldi w 1860 r., lądując w Marsylii wraz z „czerwonymi koszulami”)³³⁴.

Każde z tych znaczeń pozostaje w pewnym związku z cechami mafii. Kiedy w XIX w. we Włoszech, ciągle podzielonych na szereg państewek, rozpoczął się proces kształtowania nowoczesnej państwowości (centralizacja władzy, zakończona zjednoczeniem państwa w 1859 r.), Sycylia, oddalona znacznie od samego centrum państwa, początkowo pozostawała poza zasięgiem zachodzących zmian. Lokalne władze, silnie wspierane przez miejscową arystokrację, niechętną

³³¹ E. Pływaczewski, *op. cit.*, s. 11 i n.

³³² G. Gellert, *Mafia*, Warszawa 1983, s. 9 i n.

³³³ W. Mądrzejowski, *Przestępczość zorganizowana. System zwalczania*, Warszawa 2008, s. 11 i n.

³³⁴ R. Rychlik, *Zarys włoskiej koncepcji walki z organizacjami mafijnymi*, Prok. i Pr. 1998, nr 6, s. 143 i n.; M. Anne, M. Bonucci, *Historia mafii*, Warszawa 2001, s. 9 i n.; Z. Rau, *op. cit.*, s. 31 i n.

odebraniu jej dotychczasowych wpływów, wspierane były tzw. Kampaniami Zbrojnymi. Jako formy lokalnej organizacji miały one na celu, począwszy od XVI w., ochronę miejscowej ludności głównie przed bandytami. Kampanie te bardzo szybko zostały zastąpione państwową żandarmerią, delegowaną i kontrolowaną przez władze państwowe. Nie były one jednak w stanie sprostać potrzebom lokalnej ludności – ochronie przed bandyckimi atakami. Te niepowodzenia dość szybko, bo po kilku latach, zakończyły się przywróceniem Kampanii. Choć z założenia miały one być kontrolowane przez państwo, faktycznie oznaczały jednak zalegalizowanie struktur, które zaczęły budować kontakty przestępcze. Z jednej strony były więc w pełni akceptowane przez władzę centralną, z drugiej jednak tworzyły struktury nielegalne. W ten sposób zaczęła rodzić się włoska mafia³³⁵.

Władze włoskie niejednoznacznie podchodziły do tworzącej się mafii. W. Mądrzejowski zauważa, że prefekt Palermo określił mafię w 1865 r. jako silną organizację przestępczą, ale już 10 lat później inny prefekt określił mafię jako „postawę sprzeciwu wobec prób dominacji”, co było wyrazem uszanowania działalności tych grup. Także prokurator królewski w Turynie w swojej książce z 1911 r. stwierdza, że „mafia sycylijska nigdy nie była i nie jest formą przestępczości, a mafioso nie jest przestępcą”.

Mafia sycylijska, tak ukształtowana, podlegała pewnej ewolucji, jaka była zdeterminowana dalszymi wydarzeniami historycznymi, zwłaszcza faszyzmem i II wojną światową. Nie miejsce jednak w tym opracowaniu na przytaczanie dalszej historii mafii. Istotne bowiem jest zrozumienie pewnych najważniejszych cech tej wczesnej formy zorganizowanej przestępczości, która odzwierciedliła się później w kolejnych jej formach, raz bardziej, raz mniej odmiennych.

Mafia z Sycylii cechowała się silną przynależnością i wybiórczym członkostwem. Nie każdy mógł zostać jej członkiem, natomiast kandydat, który spełniał oczekiwania organizacji, musiał przejść specjalny rytuał przyjęcia. Każda z czynności tego rytuału miała ściśle określone znaczenie: nakłucie palca kandydata to symbol nierozzerwalnej więzi z organizacją, oddania za nią życia; roztrarcie krwi z palca na świętym obrazku – boski nadzór nad zobowiązaniem przyjętym przez kandydata; spalenie obrazu i rozsypanie popiołów to symbol trwałości związku i

---

³³⁵ W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 12.

braku możliwości odstąpienia. Choć procedura ta może wydawać się przestarzała, to należy koniecznie zwrócić uwagę na to, że w zbliżonej postaci zachowała się nawet do końca XX w. Warto dodać, że więzy krwi odgrywały bardzo dużą rolę – najsłynniejsze mafie sycylijskie to przede wszystkim rodziny z jednym z ich członków na czele. Nie wykluczało to oczywiście budowania struktur z udziałem osób trzecich, rodzina jednak stanowiła rdzeń organizacji mafijnej³³⁶.

Sycylijska mafia właściwie od początku jej istnienia stosowała przemoc. Pozwalało to nie tylko osiągnąć cele zewnętrzne organizacji – zdobycie posłuchu i wpływów u ludzi spoza grona członków, ale także była istotnym elementem utrzymania dyscypliny, czyli odnosiła się do celów wewnętrznych³³⁷.

Do podstawowych reguł wykształconych w ramach mafii sycylijskiej należały również nakaz zemsty na sprawcy, który naruszył honor rodziny (*vendetta*), oraz nakaz milczenia, zwłaszcza w ramach współpracy z wymiarem sprawiedliwości, co łączyło się z nakazem powściągliwości w słowach (*omerta*)³³⁸.

Sycylijski model zorganizowanej przestępczości ograniczał się do jednego celu – ochrony interesów swoich członków, był pewną formą samopomocy, wyrosła na gruncie zapotrzebowania społeczności na silną i skuteczną władzę³³⁹. Dążył do tego m.in. przez uzyskanie wpływu na władzę w państwie, zarówno w sposób bezpośredni (np. w wyborach municypalnych w Palermo w 1925 r. brało udział siedmiu szefów rodzin mafijnych), jak i pośrednio (przez uzyskiwanie wpływu na elity rządzące dla tworzenia prawa korzystnego dla mafii)³⁴⁰. Nie dążyły one od początku do uzyskania zysków. Taki cel pojawił się dopiero z czasem. Stąd wyróżnia się tzw. starą mafią (pełniła funkcje społecznie użyteczne) i nową mafią (jedynym celem był jak najwyższy zysk w jak najkrótszym czasie, realizowany od końca lat 50. XX w. przez działalność heroinową, natomiast inne formy działalności, np. przemyt samochodów, tzw. działalność nocna, kradzieże, uprowadzenia itp., stały się tylko

---

³³⁶ *Ibidem*, s. 12 i n.

³³⁷ *Ibidem*, s. 16., Z. Rau, *op. cit.*, s. 37.

³³⁸ W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s.16.

³³⁹ W. Filipkowski, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Kraków 2004, s. 29.

³⁴⁰ W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 13 i n.

dotatkowym źródłem dochodów)³⁴¹.

Klasyczna zorganizowana przestępczość, a tak można określić mafię sycylijską, doznała modyfikacji w innych krajach. Jedną z najistotniejszych odmiennych form jest tzw. *organized crime*, czyli w dosłownym tłumaczeniu „zorganizowana przestępczość”, wykształcona w Stanach Zjednoczonych, dokładnie w Chicago, określana mianem mafii amerykańskiej³⁴². Wykształciła się z mafii sycylijskiej, gdy pod wpływem faszyzmu włoskiego *mafiosi* zaczęli emigrować – najpierw do Afryki Północnej, głównie Tunezji, a następnie do USA. Specyficzne warunki społeczne, zwłaszcza masowa imigracja i trudności asymilacyjne nie tylko Włochów, ale również Irlandczyków czy Żydów, były korzystne dla rozkwitu odpowiednika mafii sycylijskiej, zwłaszcza organizacji Cosa Nostra. Choć założycielami były głównie włoskie grupy przestępcze, to jednak Cosa Nostra to twór typowo amerykański, kwalifikowany jako *organized crime*, a nie mafia. Można stwierdzić, że mafia amerykańska to twór kolejnego etapu rozwoju mafii na świecie. Organizacje przestępcze w Stanach Zjednoczonych przestały przywiązywać rolę do więzów etnicznych jej członków, nierzadko do swoich kręgów przyjmowali dotychczasowych przestępców, dających gwarancję skuteczności podejmowanych przez nich działań (zastraszanie, zabójstwa, rabunki, napady). Ponadto organizacje zaczęły przypominać w swej strukturze duże i dobrze prosperujące przedsiębiorstwa, a nie inicjatywy typowo społeczne. Stąd też można spotkać takie określenie jak sieć przestępcza (*criminal network*)³⁴³, co ma wskazywać na szereg powiązań wewnętrznych i zewnętrznych organizacji. *Organized crime* nie dbały o władzę, ale o zysk, byle był on jak największy i jak najszybszy. Dlatego też nie bez znaczenia dla rozwoju przestępczości zorganizowanej w USA była powszechna prohibicja, wprowadzona 17 stycznia 1920 r. Zakaz produkcji i sprzedaży alkoholu nie szedł w parze z zapotrzebowaniem ludności na ten artykuł. Zreżcznie wykorzystwały to organizacje przestępcze, przejmując zakazany rynek produkcji, przemytu i handlu alkoholem. Dało to ogromne zyski w dość krótkim czasie. Dla osiągnięcia takiego zysku niezbędne stały się jednak pomocnicze środki takie jak przekupstwo, rekety za ochronę, pranie brudnych pieniędzy (stąd właśnie

³⁴¹ E. Pływaczewski, *op. cit.*, s.13 i n.; Z. Rau, *op. cit.*, s. 33 i n.

³⁴² A. Michalska-Warias, *Przestępczość zorganizowana i prawnokarne formy jej przeciwdziałania*, Lublin 2006, s. 72 i n.

³⁴³ W. Filipkowski, *op. cit.*, s. 36 i n.

wyrośla niemalże legenda o Al Capone i jego sieci publicznych pralni)³⁴⁴.

Przestępczość zorganizowana powstawała także w innych państwach. Charakterystycznym zjawiskiem jest, że tego typu inicjatywy w społeczeństwie wyrastają na gruncie określonych warunków występujących w państwie. Duży obszar państwa, słabość władzy centralnej i lokalnej oraz samoorganizacja społeczeństwa są czynnikami sprzyjającymi powstawaniu przestępczości zorganizowanej. Każde państwo może jednak stwarzać swoje specyficzne warunki. Tak stało się między innymi w Rosji, gdzie do powstania przestępczości zorganizowanej przyczyniła się specyficzna struktura społeczna, a mianowicie współdziałanie trzech grup: funkcjonariuszy byłego aparatu komunistycznego (grupa mająca władzę), oligarchów (grupa mająca kapitał finansowy) i przestępców (grupa wykonująca rozkazy)³⁴⁵.

Analizując rozwój zorganizowanych grup przestępczych, dostrzec można ewolucję od małych, lokalnych grup, przez średnie (te skupiały się głównie na zdobyciu władzy), aż do globalnych, nie tylko państwowych, ale nawet międzynarodowych (takich, jakie dziś dominują)³⁴⁶.

2. Pojęcie przestępczości zorganizowanej

To, czym przestępczość zorganizowana jest, a czym nie, nietrudno ocenić w kategoriach pozaprawnych. Stworzyć jednak definicję na gruncie prawa jest bardzo trudno, na co wskazują nie tylko ustawodawstwa innych państw, ale także ustawodawstwo polskie. Polski legislator dotychczas nie stworzył bowiem jednej uniwersalnej definicji. Jest to zrozumiałe ze względu na to, że zjawisko przestępczości zorganizowanej jest zmienne, elastyczne, ciągle wykorzystuje nowe formy działania i środki pozwalające osiągać obrane cele³⁴⁷. Z punktu widzenia postępu technicznego jest to jak najbardziej uzasadnione – nowe rozwiązania techniczne nie tylko dają nowe, lepsze możliwości działania grup przestępczych, ale także wyposażają organy ścigania w coraz bardziej skuteczne sposoby zwalczania przestępczości zorganizowanej. Jednym z warunków przetrwania przestępczości zorganizowanej jest stałe poznawanie i stosowanie coraz to nowszych

³⁴⁴ Z. Rau, *op. cit.*, s. 35 i n.; W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 21 i n.; E. Pływaczewski, *op. cit.*, s. 17.

³⁴⁵ W. Filipkowski, *op. cit.*, s. 31 i n.; W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 17 i n.

³⁴⁶ W. Filipkowski, *op. cit.*, s. 32.

³⁴⁷ *Ibidem*, s. 32 i n.

pomysłów i rozwiązań, można powiedzieć – ciągle pozostawianie o krok przed organami ścigania. W związku z taką koniecznością zorganizowana przestępczość stale ewoluuje. Tworzenie jednej, uniwersalnej, ogólnej definicji nie tylko jest bardzo trudne, ale wręcz niewskazane – utrudniałoby organom ścigania wykrywanie i zwalczanie zorganizowanych grup przestępczych, ograniczając każdorazowo ich rodzaje do tych ściśle określonych przez ustawodawcę.

Nie oznacza to jednak zupełnego braku potrzeby tworzenia definicji na gruncie doktryny czy orzecznictwa. Każdorazowe wskazanie zakresu tego pojęcia wyznacza granice działania organów ścigania i pozwala lepiej zrozumieć strukturę i metody działań zorganizowanych grup przestępczych, czego skutkiem jest tworzenie coraz lepszych systemów zwalczania. Ma to również znaczenie dla prowadzenia badań kryminologicznych w tym zakresie. Nie powinno więc dziwić, że w piśmiennictwie znaleźć można różne definicje „przestępczości zorganizowanej”. Różnorodność ta wiąże się ściśle z wieloma aspektami przestępczości zorganizowanej, a poszczególne definicje ujmują z reguły jakiś jeden lub kilka aspektów³⁴⁸. Pod koniec lat 70. A. Bequai w swojej monografii *Przestępczość zorganizowana. Piąta władza* podjął się przeglądu ówczesnych definicji i wskazał, że rodzaj definicji zależy od punktu widzenia autora. W ten sposób wyróżnił definicje pochodzące od przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, od kryminologów, od byłych członków zorganizowanych grup przestępczych oraz od ekonomistów³⁴⁹. Na potrzeby niniejszego opracowania wyróżnić należy dwa modele tworzenia definicji „przestępczości zorganizowanej” – model amerykański i model europejski. Pierwszy z nich używa pojęcia dla określenia największych lub najpoważniejszych grup przestępczych, pomijając mniejsze organizacje, z reguły nastawione na popełnianie kilku przestępstw, by później ulec rozwiązaniu. Natomiast model europejski

---

³⁴⁸ *Ibidem*, s.33.

³⁴⁹ A. Bequai wskazał, że definicje przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości charakteryzują się zwracaniem uwagi na konspiracyjność zjawiska i hierarchiczną strukturę, a sposobem na ich zwalczanie ma być zwalczanie kierownictwa; definicje kryminologów charakteryzuje różnorodność postrzegania zjawiska; definicje byłych członków grup przestępczych ujmuje autor ten głównie jako pierwowzór definicji przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, natomiast definicje ekonomistów wskazują na niszczenie przez to zjawisko wolnej konkurencji w celu zdobycia monopolu na rynku.

próbuję wypełnić tę lukę, tworząc takie definicje, które szeroko obejmą działania przestępcze określane mianem „zorganizowanej działalności przestępczej”³⁵⁰.

Jednym z pierwszych teoretyków, który zaczął posługiwać się pojęciem „zorganizowanej przestępczości”, był kryminolog amerykański E.H. Sutherland. Organizacje przestępcze rozumiał szeroko, zarówno jako sformalizowane związki, ze zhierarchizowaną strukturą, zorganizowane pod przywódcą i oparte na podziale zadań, jak i niesformalizowane porozumienia, mające wspólne interesy i poglądy. Wyróżniał cztery formy takiego porozumienia: 1) grupy robocze (podział pracy, uznane przywództwo), 2) podziemie przestępcze (wzajemne porozumienie i ochrona z powodu wspólnej wrogości wobec prawa), 3) syndykaty przestępne (zajmujące się głównie hazardem, prostytutką i nielegalną sprzedażą alkoholu) i 4) współpracę (porozumienie poprzednich grup z organami władzy stojącymi na straży prawa)³⁵¹.

Pojęcie stworzone przez Sutherlanda nie należy do zakresowo najszerszych. Szerszą definicję podaje J.A. Inciardi. Dla niego przestępczość zorganizowana to, obok przestępczości profesjonalnej i ciężkiej przestępczości profesjonalnej, element tzw. przestępczości zawodowej (*vocational crime*), czyli każdego zachowania, podejmowanego jako kariera zawodowa w celu uzyskania stałego dochodu. *Organized crime* to z kolei „przedsięwzięcie ekonomiczne nastawione na zysk ekonomiczny przy pomocy działań nielegalnych”, mające następujące cechy: hierarchiczną strukturę, kontrolę różnych organizacji i obszarów geograficznych, stosowanie przemocy (zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej), nietykalność ze strony organów władzy, duże zyski³⁵².

Rozbudowaną definicję przedstawia w swoim dziele *Organized crime* H. Abadinsky, kryminolog amerykański, który spojrzął na zjawisko przestępczości zorganizowanej globalnie, z punktu widzenia wszelkich grup przestępczych działających na całym świecie. Dla Abadinsky’ego przestępczość zorganizowana to działalność nieideologiczna, będąca porozumieniem kilku osób pozostających w bliskich relacjach społecznych i zrzeszonych na zasadzie ekskluzywnego członkostwa, zorganizowana hierarchicznie, działająca w celu osiągnięcia zysków i

---

³⁵⁰ A. Michalska-Warias, *op. cit.*, s. 38 i n.

³⁵¹ *Ibidem*, s. 30.

³⁵² *Ibidem*, s. 34.

władzy za pomocą środków zarówno legalnych, jak i nielegalnych, na zasadach podziału pracy oraz nastawiona na długotrwałość istnienia³⁵³.

Na potrzeby zwalczania mafii amerykańskiej pojawiały się również „odgórne” inicjatywy definiowania pojęcia przez organy władzy. Początkowo były one rezultatem prac specjalnych komisji, by ostatecznie znaleźć podstawę normatywną w Ustawie Federalnej z 1970 r., tzw. RICO. Pierwsza komisja, tzw. komisja Kefauvera w 1951 r., przedstawiła nie tyle samą definicję, ile stwierdziła istnienie syndykatu przestępczego w USA i wskazała na jego cechy. Syndykat ten, określony mianem Mafii, miał mieć zasięg krajowy, a nawet charakter międzynarodowy, i działać w wielu dużych miastach. Zajmował się handlem narkotykami, zrzeszał wiele mniejszych syndykatów przestępczych i miał centralne kierownictwo. Swoje działania opierał na „mięśniach i morderstwie”³⁵⁴. Inna komisja – Komisja Specjalna do Stosowania Prawa i Wymiaru Sprawiedliwości – powołana w 1967 r., określiła *organized crime* jako sprzysiężenie o rozbudowanej i wieloczłonowej strukturze z wewnętrzną hierarchią, dyscypliną i żelaznymi regułami postępowania, działające planowo na zasadach biznesu (*business-like activity*), zmierzające do monopolizacji sfer ekonomicznych. Ostatecznie Ustawa Federalna (RICO) stworzyła najbardziej ogólną, a przez to najbardziej dostosowaną do potrzeb praktyki definicję *organized crime*, którym jest każdy czyn lub zagrożenie obejmujące morderstwo, porwanie, hazard, podpalenie, rabunek, łapownictwo, wymuszenie, obrót materiałami nieprzyzwoitymi lub substancjami kontrolowanymi, które podlegają karze więzienia powyżej 1 roku. Dodatkowym wymogiem było jednak popełnienie co najmniej dwóch takich czynów, pierwszego po wejściu w życie Ustawy (tj. po 15 października 1970 r.), drugiego w przeciągu 10 następných lat³⁵⁵.

Definicje amerykańskie na gruncie europejskim okazały się niewystarczające. H. Mannheim w swojej pracy *Grupy jako czynniki przestępcze*, co prawda, nie definiuje pojęcia „przestępczości zorganizowanej”, ale zwraca uwagę na szeroki zakres tego pojęcia. Wyróżnia on trzy podstawowe grupy w społeczeństwie: szkołę, rodzinę i stowarzyszenia przestępcze. Do tych ostatnich zalicza: 1) okazjonalne

³⁵³ H. Abadinsky, *Organized crime*, Belmont 2003; por. A. Michalska-Warias, *op. cit.*, s. 36.

³⁵⁴ A. Michalska-Warias, *op. cit.*, s. 31 i n.

³⁵⁵ Z. Rau, *op. cit.*, s. 41 i n.; A. Michalska-Warias, *op. cit.*, s. 32.

grupy, 2) tłum, 3) gangi młodzieżowe lub dorosłych, 4) działania nielegalne w legalnych korporacjach³⁵⁶. Zorganizowana przestępczość to nie tylko duże grupy o zasięgu krajowym czy międzynarodowym, ale także mniejsze, np. gangi młodzieżowe. W taki sposób system amerykański nie ujmuje pojęcia *organized crime*.

Sposobem rozwiązania problemu polegającego na zdefiniowaniu pojęcia „przestępczości zorganizowanej” może być rezygnacja z poszukiwania klasycznej definicji na rzecz stworzenia definicji fenomenologicznej, czyli przez wskazanie cech charakterystycznych. Analizując definicje budowane w Europie, nie tylko w poszczególnych krajach, ale także na gruncie międzynarodowym, można zauważyć pewne tendencje w rozumieniu przestępczości zorganizowanej. Na tej podstawie należy stwierdzić, że przestępczość zorganizowana w Europie charakteryzuje się: 1) współdziałaniem zawsze więcej niż jednej osoby; 2) zorganizowaniem; 3) hierarchiczną strukturą wewnętrzną; 4) planowością i podziałem zadań; 5) trwałością działania; 6) nastawieniem na popełnianie przestępstw; 7) popełnianiem przestępstw; 8) przemocą; 9) celem zdobycia władzy lub zysków; 10) licznymi strefami wpływów; 11) wymiarem międzynarodowym; 12) hermetycznością zewnętrzną i wewnętrzną; 13) monopolizacją rynku; 14) legalizowaniem nielegalnych zysków.

Ad 1) Przestępczością zorganizowaną nigdy nie będzie działalność jednoosobowa, nawet gdy realizuje te same cele za pomocą tych samych środków. Z reguły wskazuje się na konieczność współdziałania co najmniej 3 osób³⁵⁷. Wyrazem współdziałania jest uprzednie porozumienie, stąd należy wykluczyć sytuację, gdy kilka osób dokonuje tego samego czynu, ale każdy niezależnie od pozostałych.

Ad 2) Cecha zorganizowania, zawsze współwystępująca ze słowem „przestępczość” określa omawiane zjawisko. Jednak ustawodawcy europejscy nigdy nie wskazali, co oznacza, że przestępczość ma być „zorganizowana”, pozostawiając to zadanie doktrynie. Dokonując

³⁵⁶ A. Michalska-Warias, *op. cit.*, s. 38.

³⁵⁷ Tak w definicjach: niemieckiej Komisji AG-Kripo z 1973 r. (większa liczba osób), unijnej Wspólnej Grupy Roboczej Wymiaru Sprawiedliwości i Policji ds. Ścigania Karnego Przestępczości Zorganizowanej z 1990 r. (3 osoby), Konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej z Palermo z 2000 r. (3 osoby), Komisji Europejskiej, Rady Europy i Europolu (3 osoby).

Ad 6) Grupy zorganizowane powinny być także nastawione na popełnianie przestępstw³⁶¹. Oczywiście ich cel jest inny – zdobycie zysków lub władzy – jednak środkami mają być działania zabronione przez prawo. W piśmiennictwie właściwie jednoznacznie wskazuje się na to, że zorganizowane grupy przestępcze działają zarówno z wykorzystaniem środków legalnych, jak i nielegalnych. Jednakże gdyby wykorzystywały tylko środki legalne, wykluczona byłaby przestępczość zorganizowana.

Ad 7) Popełnianie przestępstw jest konsekwencją poprzedniej cechy. Aby można było mówić o przestępczości zorganizowanej, powstała grupa musi zakładać, że będzie osiągać swoje cele, popełniając przestępstwa, a następnie musi je popełniać. Nie powstał jednak katalog takich przestępstw³⁶². Czasem wskazuje się, że chodzi o te przestępstwa, które mają znaczny ciężar gatunkowy³⁶³ lub o poważne przestępstwa kryminalne³⁶⁴, jednak ograniczanie się do wskazania konkretnych przestępstw byłoby niewskazane. Biorąc pod uwagę dużą elastyczność działania grup przestępczych, należy poprzestać na wszystkich spenalizowanych czynach zabronionych w ustawodawstwach karnych, nie ograniczając się tylko do niektórych z nich. Centralne Biuro Śledcze zwraca uwagę na ten problem, wymagając tylko, by grupa była nastawiona na ciągłe i różnorodne przestępstwa. Praktyka i liczne badania kryminologiczne wskazują na te kategorie przestępstw, z którymi można spotkać się najczęściej. Należą do nich: zabójstwo (na tle porachunkowym oraz na zlecenie), kradzież i przemyt samochodów, kradzież i handel dziełami sztuki, rabunki, haracze, handel żywym towarem, przemyt ludzi, handel ludzkimi organami, oszustwa, nielegalna produkcja i handel narkotykami (Z. Rau określa to zjawisko jako „narkoterroryzm”³⁶⁵, jest to jedno z najważniejszych źródeł dochodów w światowej zorganizowanej działalności przestępczej), wymuszenia, pranie

---

³⁶¹ Czy choćby jednego przestępstwa – według definicji stworzonej przez Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji.

³⁶² Z wyjątkiem Konwencji z Palermo, definicja ta służy jednak tylko celom konwencji, stąd potrzeba wyraźnego wskazania zakresu przedmiotowego regulacji.

³⁶³ Tak w definicji Wspólnej grupy roboczej Wymiaru Sprawiedliwości i Policji ds. Ścigania Karnego Przestępczości Zorganizowanej.

³⁶⁴ Tak: Komisja Europejska, Rada Europy i Europol.

³⁶⁵ Z. Rau, *op. cit.*, s. 57.

brudnych pieniędzy, produkcja i handel bronią, fałszerstwa, rynek prostytucji, przestępstwa giełdowe, nielegalny hazard, przestępczość nuklearna, przestępczość komputerowa i inne.

Ad 8) Jednym z podstawowych środków działania jest wykorzystywanie przemocy. Wyróżnia się przemoc wewnętrzną, czyli stosowanie jej jako środka dyscyplinującego członków, oraz przemoc zewnętrzną, stosowaną jako środek zastraszania przeciwników oraz realizacji własnych celów³⁶⁶.

Ad 9) Chęć zdobycia władzy lub zysków to jedna z podstawowych cech zorganizowanych grup przestępczych³⁶⁷. Zorganizowane grupy dążą do uzyskania władzy (lub choćby jak największego wpływu na nią) lub zysków, przy czym charakterystyczne dla nich jest to, że mają być jak największe w jak najkrótszym czasie. To właśnie tłumaczy, dlaczego grupy skupiają się na pewnych kategoriach działalności, a inne pomijają. Dokonując wyboru źródła swoich dochodów, właściwie zawsze dostosowują się do potrzeb rynku. Działanie zorganizowanych grup przestępczych wiąże się z występowaniem zapotrzebowania na takie dobra lub usługi, które są zabronione (narkotyki, broń, alkohol w okresie prohibicji w latach 20. XX wieku w USA), lub takie, które są zbyt drogie (samochody). Sprzyja to rozwijaniu zjawiska czarnego rynku.

Ad 10) Zorganizowane grupy zawdzięczają swój sukces przede wszystkim porozumieniu z wieloma wpływowymi osobami, zwłaszcza z przedstawicielami organów władzy, wymiaru sprawiedliwości, organów ścigania, prezesami banków, adwokatami. Prezydencka Komisja ds. Badań Przestępczości Zorganizowanej w USA wskazała, że zorganizowane grupy działają na zasadzie wzajemnego powiązania członków grup, protektorów (zabezpieczających i ochraniających grupę od zewnątrz) i osób o specjalistycznej wiedzy³⁶⁸. Grupy te charakteryzuje silny wpływ na politykę. Środkiem do realizacji pozostaje korupcja oraz wykorzystywanie strachu.

Ad 11) Działające obecnie zorganizowane grupy mają z reguły międzynarodowy zasięg działania, nie ograniczając się do działania w

³⁶⁶ W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 16 i n.

³⁶⁷ Tak: Komisja Europejska; Konwencja z Palermo wskazuje, że celem ma być uzyskanie pośrednio lub bezpośrednio korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej; część doktryny wyraźnie zastrzega, że celem dzisiejszej działalności zorganizowanej jest tylko zysk, tak: Z. Rau. *op. cit.*, s. 59.

³⁶⁸ *Ibidem*, s. 44.

jednym państwie. O skali tego zjawiska świadczy prawo międzynarodowe, np. Konwencja z Palermo, a także inicjatywy Rady Europy czy Europolu.

Ad 12) Hermetyczność zewnętrzna i wewnętrzna należy do jednych z podstawowych cech zorganizowanych grup przestępczych³⁶⁹. Grupy nie są otwarte dla wszystkich. Choć rytuał przyjęcia nie przybiera już takiej formy, jak w początkach istnienia mafii sycylijskiej, to jednak dobór członków jest bardzo staranny. Tylko wyselekcjonowane osoby mogą stać się członkami grup, z reguły zasłużone w pewnych działaniach i już na samym początku sprawdzone przez grupę, zwłaszcza co do ich lojalności. Natomiast hermetyczność wewnętrzna oznacza, że poszczególni członkowie nie znają innych, pozostając w kontakcie tylko ze ściśle określonymi osobami, będącymi łącznikami między nimi a innymi osobami.

Ad 13) Organizacje przestępcze dążą do zmonopolizowania określonego rynku przez wyeliminowanie konkurencji. Właśnie w tym celu wykorzystują takie środki jak przemoc, haracze, porwania, korupcję, szantaże³⁷⁰.

Ad 14) Jednym z głównych problemów grup zorganizowanych jest uzyskiwanie nielegalnych dochodów. Takimi środkami trudno posługiwać się w obrocie, nie zwracając uwagi organów ścigania i organów podatkowych oraz kontroli skarbowej. Dlatego grupy dokonują legalizacji nielegalnych środków (tzw. pranie brudnych pieniędzy). Procedura ta jest z reguły długotrwała i skomplikowana. Wyróżnić można kilka jej etapów. W pierwszej kolejności nielegalne kwoty pieniężne lub inne wartości majątkowe są wywożone do miejsc, w których będzie utrudnione ich odszukanie (dyslokacja kapitału), najczęściej wywożone są za granicę. Wykorzystuje się do tego przemyt, dokonuje się transferu dóbr luksusowych, zawiera się między grupami umowy kompensacyjne (wzajemne potrącanie długów). Drugim etapem, najbardziej ryzykownym, jest wprowadzenie środków pieniężnych do systemu finansowego, zazwyczaj przez wpłacenie ich do banku. Niebezpieczeństwo polega na bankowej kontroli dokonywanych wpłat, zwłaszcza na rejestrowaniu osób wpłacających i wysokości wpłat. Banki mają możliwość zawiadomienia

---

³⁶⁹ Centralne Biuro Śledcze wskazuje na hermetyczność jako cechę przestępczości zorganizowanej w Polsce.

³⁷⁰ Z. Rau, *op. cit.*, s. 50 i n.

organów ścigania o podejrzeniu przestępnego pochodzenia środków pieniężnych, ponadto w wielu krajach, zwłaszcza w państwach członkowskich UE, funkcjonują centralne organy powołane do kontrolowania kwot wpłacanych do banków i dokonywanych nimi transakcji pod kątem ich przestępnego pochodzenia³⁷¹. Grupy przestępcze wykorzystują do tego różne sposoby, np. wpłacają niskie kwoty za pośrednictwem wynajętych osób (tzw. *surfing*). Dużą rolę na tym etapie odgrywa współpraca pracowników banku z przestępcami. Środki, które znajdują się w banku, podlegają następnie procesowi maskowania. Polega on na dokonywaniu wielu transakcji w celu „urwania śladu”. Często trafiają wtedy do państw, nazywanych powszechnie oazami podatkowymi, czyli do takich, których banki są zwolnione od rejestracji transakcji. Ostatecznie środki pieniężne są legitymizowane przez włączanie ich do legalnego obrotu np. przez prowadzenie działalności gospodarczej, której przychody trudno wyraźnie określić (pralnie odzieży, solaria, puby i dyskoteki). W RP ustawodawca spenalizował pranie brudnych pieniędzy w art. 299 dawnego Kodeksu karnego dopiero w 1994 r.

W Rzeczypospolitej Polskiej nie ma ustawowej definicji przestępczości zorganizowanej. Jedynym wyjątkiem jest już dziś nieobowiązująca ustawa z 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego (Dz.U. nr 126, poz. 615)³⁷². W art. 5 określała przestępczość zorganizowaną

³⁷¹ W RP obowiązuje ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych z nielegalnych lub nieujawionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 2003 r., nr 153, poz. 1505 z późn. zm.), która weszła w życie 23 czerwca 2001 r.; ustawa ta powołuje do życia Generalnego Inspektora Informacji Finansowej.

³⁷² „Art. 5 § 1. Kto w celu wprowadzenia do legalnego obrotu środków płatniczych, papierów wartościowych lub wartości dewizowych pochodzących ze zorganizowanej przestępczości, powiązanej z obrotem środkami odurzającymi lub psychotropowymi, fałszowaniem pieniędzy lub papierów wartościowych, wymuszaniem okupu lub handlem bronią, przyjmuje je, przenosi własność lub posiadanie, przekazuje lub wywozi za granicę albo podejmuje inne działanie, które może udaremnić stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia, wykrycie albo orzeczenie przepadku, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5. § 2. Kto wbrew przepisom przyjmuje w gotówce wielkie ilości pieniędzy lub wartości dewizowych albo

(wyraźnie używając tego określenia, czego w innych aktach prawnych zabrakło) przez wymienienie czterech rodzajów przestępstw: obrotu środkami odurzającymi lub psychotropowymi, fałszowania pieniędzy lub papierów wartościowych, wymuszania okupu oraz handlu bronią. Z. Rau wyróżnił dwa pojęcia „przestępczości zorganizowanej” użyte w ustawie – pojęcie wąskie w paragrafie pierwszym i pojęcie szerokie w paragrafie drugim³⁷³. Ze względów praktycznych Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji stworzyło własną definicję na potrzeby zwalczania przestępczości zorganizowanej w Polsce. Definicja ta pokrywa się z wyżej przedstawioną³⁷⁴.

Wśród przedstawicieli doktryny można dostrzec próby definiowania przestępczości zorganizowanej dopiero po 1989 r. Wcześniejszy system z ideologicznego punktu widzenia w oficjalnych źródłach nie był obciążony tym zjawiskiem, stąd nikłe zainteresowanie doktryny. Badaniem grup przestępczych przed 1989 r. zajmowała się m.in. I. Majchrzak³⁷⁵. Pomimo niewątpliwych zalet, jakie przyniosłaby ze sobą definicja wypracowana przez judykaturę, Sąd Najwyższy dotychczas nie zdefiniował pojęcia „przestępczości zorganizowanej”.

Polski kodeks karny³⁷⁶ penalizuje udział, zakładanie oraz kierowanie³⁷⁷ zorganizowaną grupą lub związkiem mającym na celu

---

pieniądze lub wartości dewizowe przyjmuje w okolicznościach wzbudzających uzasadnione podejrzenie ich pochodzenia ze zorganizowanej przestępczości albo świadczy usługi w zatajeniu ich przestępnego pochodzenia lub zabezpieczeniu przed zajęciem, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”.

³⁷³ Z. Rau, *op. cit.*, s. 51.

³⁷⁴ Według CBS przestępczość zorganizowana to hierarchicznie zorganizowany na wzór podmiotu gospodarczego związek przestępczy, działający w celu osiągnięcia zysku przez popełnianie ciągłych i różnorodnych przestępstw za pośrednictwem korupcji, szantażu, siły i broni, generujący zyski dla członków oraz na rozwój działalności, prowadzący działalność w sposób planowy w ramach podziału zadań według kwalifikacji, elastyczny w kierunkach działań, utrzymujący kontakty z organami władzy dla własnego bezpieczeństwa, hermetyczny wewnątrz i zewnątrz, o wymiarze międzynarodowym.

³⁷⁵ I. Majchrzak w monografii *Pracownicze przestępstwo gospodarcze i jego sprawca*, Warszawa 1965, wyróżnia trzy typy grup przestępczych: bandę chuligańską, szajkę złodziejską i pracowniczą grupę przestępczą.

³⁷⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553).

³⁷⁷ Branie udziału to świadoma „faktyczna przynależność do takiej grupy lub

popelnianie przestępstw, także gdy jest to związek lub grupa o charakterze zbrojnym³⁷⁸. Pojęcia te wyjaśnia głównie doktryna, zaledwie niektóre z nich także orzecznictwo.³⁷⁹ Polski ustawodawca zrezygnował z użycia *expressis verbis* pojęcia „przestępczości zorganizowanej”, posługując się pojęciami „zorganizowanej grupy” oraz „związku mającego na celu popelnianie przestępstw”, przy czym zastrzec należy, że ustawodawca celowo posługuje dwoma określeniami, a więc niesłuszne byłoby utożsamianie ich ze sobą. Wskazuje się, że „związek” w stosunku do „grupy” pozostaje „wyższą” formą organizacji, nastawioną na popelnianie wielu przestępstw. Obecnie właściwie bez znaczenia pozostaje, czy związek ma rozbudowaną, skomplikowaną strukturę, czy jest zaledwie kilkuosobowy, byleby uczynił sobie stałe źródło dochodów z popelnianych przestępstw. Zorganizowana grupa jest natomiast „mniejszą” formą organizacji, mogącą powstać tylko do popelnienia chociażby jednego przestępstwa, tworzącą swoje struktury na krótszy czas³⁸⁰. Granice między zorganizowaną grupą i związkiem nie są więc wyraźne, a o zakwalifikowaniu konkretnych organizacji przestępczych do grupy lub związku muszą decydować wszystkie zebrane cechy.

O zbrojnym charakterze grup lub związków decyduje używanie lub założenie używania broni palnej (w tym jej posiadanie oraz gromadzenie) w ramach działalności organizacji, przy czym niezbędne jest, by przewidywano jej używanie (posiadanie, gromadzenie) przez grupę lub

---

związku, wyrażająca się w akceptowaniu zasad tam obowiązujących, wykonywanie działań wskazanych przez osoby stojące wyżej w hierarchii grupy”; zakładanie grupy lub związku oznacza inicjatywę oraz podjęcie działań zmierzających do powstania takiej organizacji; kierowanie wyraża się w zdolności do wydawania wiążących poleceń oraz egzekwowania ich wykonywania przez członków; por. W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 86 i n.

³⁷⁸ „Art. 258 § 1. Kto bierze udział w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popelnianie przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności od lat 3. § 2. Jeżeli grupa albo związek określony w § 1 ma charakter zbrojny, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 3. Kto grupę albo związek określony w § 1 lub 2 zakłada lub taką grupą albo takim związkiem kieruje, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”.

³⁷⁹ Np. „kierowanie i branie udziału w grupie przestępczej” wyjaśnia Sąd Apelacyjny w Lublinie w postanowieniu z dnia 27 stycznia 1998 r., II Akz 34/98, niepublikowane.

³⁸⁰ W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 86 i n.

związek. W szczególności nie może używać jej jeden członek bez porozumienia i wiedzy reszty osób, zwłaszcza kierownictwa, wtedy bowiem nie można przypisać zbrojnego charakteru grupie lub związkowi jako całości. Jeżeli spełniona jest cecha zbrojności, każdy członek organizacji przestępczej odpowie z tytułu przestępstwa z art. 258 § 2, bez względu na to, czy w trakcie akcji przestępczych używał broń, czy też nie³⁸¹.

Ustawodawca przewiduje możliwość występowania grup lub związków terrorystycznych. Te pojęcia opierają się o „przestępstwa o charakterze terrorystycznym”, do których definicja legalna³⁸² zalicza te przestępstwa, których górna granica zagrożenia karą wynosi co najmniej 5 lat pozbawienia wolności, a popełnione są w celu poważnego zastraszenia wielu osób, zmuszenia organu władzy publicznej RP lub innego państwa lub organu organizacji międzynarodowej do podjęcia określonych czynności, lub wywołanie, ewentualnie groźba wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce RP, innego państwa lub organizacji międzynarodowej. Z tytułu takich przestępstw nie będą ponosić odpowiedzialności ci członkowie, którzy nie byli świadomi celów terrorystycznych grupy lub związku³⁸³.

W literaturze można spotkać pokrewne pojęcia przestępczości zorganizowanej – bandę i gang. Różni autorzy w różny sposób rozumieją te określenia, czasem je utożsamiając, a czasem nadając im odmienne znaczenia³⁸⁴. Według K. Błachuta, P. Czarniaka i A. Gorzelaka bandą jest grupa, której członkowie wspólnie lub indywidualnie, systematycznie popełniają przestępstwa. Wyróżnia się m.in. bandy przestępcze (nastawione na popełnianie przestępstw), konfliktowe (stosujące siłę), wycofania (narkotykowe), kradnące, chuligańskie (głównie niszczące mienie)³⁸⁵. E. Pływaczewski rozumie zaś bandę jako grupę, w której wszyscy z reguły biorą udział w dokonywanych przestępstwach, ograniczającą się do pewnego obszaru przestrzennego, i której członkowie mogą bez konsekwencji wystąpić z grupy³⁸⁶. Gangiem natomiast jest duża, zazwyczaj strukturalnie skomplikowana (wielo-

³⁸¹ *Ibidem*, s. 87.

³⁸² Zawarta w art. 115 pkt 20 obowiązującego Kodeksu karnego.

³⁸³ *Ibidem*, s. 87 i n.

³⁸⁴ A. Michalska-Warias, *op. cit.*, s.52.

³⁸⁵ K. Błachut, P. Czarniak, A. Gorzelak, *op. cit.*, s. 108 i n.

³⁸⁶ E. Pływaczewski, *op. cit.*, s. 20.

członowa) grupa popełniająca przestępstwa³⁸⁷.

Przedstawione powyżej rozważania na temat pojęcia przestępczości zorganizowanej zwracają uwagę na złożoność problematyki, jaka wiąże się z tym stosunkowo nowym w Rzeczypospolitej Polskiej zjawiskiem. Doktryna i niejednokrotnie praktyka są zmuszone do korzystania z rozwiązań przyjętych i sprawdzonych w innych krajach. Dotyczy to zwłaszcza prawnych form zwalczania przestępczości zorganizowanej. Jedną z nich, w moim odczuciu najbardziej kontrowersyjną, zarówno ze społecznego, jak i prawnokarnego punktu widzenia, jest funkcjonująca w Polsce od 1 września 1998 r. instytucja świadka koronnego.

---

³⁸⁷ K. Błachut, P. Czarniak, A. Gorzelak, *op. cit.*, s. 108 i n.